ISNN:2181-1296

SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

САМАРКАНДСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ШАРОФА РАШИДОВА

SAMARKAND STATE UNIVERSITY NAMED AFTER SHAROF RASHIDOV

ILMIY AXBOROTNOMA

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
SCIENTIFIC JOURNAL

GUMANITAR FANLAR SERIYASI

№ 2/1 (156)
2026

ISSN 2181-1296

ILMIY AXBOROTNOMA

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК **SCIENTIFIC JOURNAL**

2026-yil, 2-son (156/1) GUMANITAR FANLAR SERIYASI

Tarix, Falsafa, Huquqshunoslik, Siyosiy fanlar, O‘qitish metodikasi, Filologiya, Pedagogika, Sotsiologiya, Psixologiya

Samarqand viloyat matbuot boshqarmasida ro‘yxatdan o‘tish tartibi 09-25.
Jurnal 1999-yildan chop qilina boshlagan va OAK ro‘yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR **R.I.XALMURADOV, t.f.d., professor**
BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI: **H.A.XUSHVAQTOV, f-m.f.d., dotsent**

TAHRIRIYAT KENGASHI:

M.Q.Muhiddinov	-f.f.d., professor (SamDU)	B.E.Ergashev	-t.f.d., professor (SamDU)
Stefano Benazzi	-Bolonya universiteti professori (Italiya)	S.A.Karimov	-f. f. d., professor (SamDU)
Simone Mantelini	-Bolonya universiteti professori (Italiya)	M.X.Lutfullayev	-p.f.d.. professor (SamDU)
Sh.Y.Ziyodov	-i.f.d. (Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi)	A.R.Samadov	-fal. f.d., professor (SamDU)
N.U.Arabov	-i.f.d., professor (SamDU)	Sh.A.Hasanov	-f.f.d., professor (SamDU)
Hiroaki Huziie	-Osaka universiteti professori (Yaponiya)	B.S.G‘oyibov	-t.f.d., professor (SamDU)
B.O.To‘rayev	-fal. f.d., professor (Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-	G.B.Normurodova	-t.f.d., professor (SamDU)
A.B.Pardayev	-f. f.d., professor (SamDU)	F.Sh.Rashidova	-t.f.f.d., dotsent (SamDU)
O.Yusupova	-f.f.n., dotsent (SamDU)	D.Q.Usmonova	-i.f.n., dotsent (SamDU)
O.Qodirov	-p.f.n., dotsent (SamDU)	N.A.Isakova	-f.f.n., dotsent (SamDU)

Obuna indeksi – yakka tartibdagi obunachilar uchun - **5583,**
tashkilot, korxonalar uchun- **5584**

M U N D A R I J A
C O N T E N T S

№	Maqola nomi	Article title	Bet/page
1	Bakalavriat ta'lim tizimida fizika fanidan mustaqil ta'limni raqamli simulyatsiyalar asosida tashkil etishning ilmiy-metodik asoslari **Amonov B., Umrzoqov F.**	Scientific and methodical foundations of organizing independent learning in physics within the undergraduate education system based on digital simulations **Amonov B., Umrzokov F.**	**5-11**
2	Роль притч и легенд в контексте художественного произведения. структурообразующаяя функция жанров устного народного творчества (на материале современной узбекской литературы) **Ишниязова Ш.А.**	The role of parables and legends in the context of a literary work. the structure-forming function of genres of oral folk creativity (based on the material of modern Uzbek literature) **Ishniyazova Sh.A.**	**12-17**
3	Axborotlashgan jamiyatda virtual madaniyat va ijtimoiy tarmoqlar: axloqiy-falsafiy tahlil **Xaydarov X.S.**	Virtual culture and social networks in the information society: an ethical and philosophical analysis **Khaydarov X.S.**	**18-23**
4	Bilingvizmning kognitiv rivojlnishdagi o'rni va ahamiyati **Xushmurodova Sh. Sh.**	The role and significance of bilingualism in cognitive development **Khushmurodova Sh. Sh.**	**24-29**
5	Интеграция медиаобразования с курсом химии средней общеобразовательной школы **Исакова Д.Т., Аронбаев С.Д., Аронбаев Д.М.**	Integration of media education with a secondary school chemistry course **Isakova D.T., Aronbaev S.D., Aronbaev D.M.**	**30-35**
6	Raqamli transformatsiya sharoitida ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik: global tendensiyalar va O'zbekiston kontekstida nazariy tahlil **Ahrorov S.**	Social media addiction amidst digital transformation: global trends and a theoretical analysis in the context of Uzbekistan **Ahrorov S.**	**36-46**
7	Talabalar bilan "Galogenlar"mavzusini o'rganishda interfaol uslublardan foydalanish **Aminov Z., Aripova M., Murodov X.**	Using interactive methods in teaching the topic "halogens" to students **Aminov Z., Aripova M., Murodov X.**	**47-50**
8	Ардашир I и основание Сасанидской державы **Зияев О.К.**	Ardashir I and the Foundation of the Sasanian Empire **Ziyaev O.K.**	**51-55**
9	Geometriya fanini o'qitishda vizuallashtirishning pedagogik-psixologik asoslari va fazoviy tafakkurni rivojlantirish mexanizmlari (Akademik litsey kontekstida) **Xoliqov L.**	Pedagogical and psychological foundations of visualization in teaching geometry and mechanisms for developing spatial thinking (In the context of academic lyceums) **Kholikov L.**	**56-60**
10	Ingliz va o'zbek madaniyatlarida tabiatning lingvistik tasviri: metaforalar va madaniy qadriyatlar **Shamsiddinova N.F., Ruziyeva S.A.**	Linguistic representation of nature in English and Uzbek cultures: Metaphors and cultural values **Shamsiddinova N.F., Ruzieva S.A.**	**61-68**
11	O'quvchi yoshlarning istiqbol hayot rejalarini belgilashda ijtimoiy raqobatning o'rni **Abduvaliyev F.**	The role of social competition in shaping the future life plans of students **Abduvaliev F.**	**69-74**

№	Maqola nomi	Article title	Bet/page
12	Umumiy o‘rta ta’lim tizimida hr texnologiyalar va pedagoglarni boshqarishning singapur tajribasi **Turikova L.M.**	HR technologies and singapore’s experience in managing educators within the general secondary education system **Turikova L.M.**	**75-79**
13	Dafn marosimlarining an’anaviy va zamonaviy talqini **Kamalova D.**	Traditional and modern interpretations of funeral rites **Kamalova D.**	**80-84**
14	O‘zbek va ingliz tillarida predloglar va bog‘lovchilarning sintaktik vazifalarining qiyosiy tadqiqi **Rasulova I.I.**	A comparative analysis of the syntactic functions of prepositions and conjunctions in uzbek and english languages **Rasulova I.I.**	**85-89**
15	Mustamlaka davrda samarqand “Yangi shahar” qismining me’moriy qiyofasi **Ergashev B.E., Davronova Z.P.**	Architectural appearance of the «new city» part of Samarkand in the colonial period **Ergashev B.E., Davronova Z.P.**	**90-96**
16	Ingliz va o‘zbek paremiologik birliklarida “Bilim” tushunchasining amalga oshirilishi **Rofeyeva Sh. D.**	The realization of the concept of "Knowledge" in english and uzbek paremiological units **Rofeyeva Sh. D.**	**97-103**
17	Ingliz va o‘zbek maqollarida son kategoriyasi: ko‘chma, ijtimoiy va falsafiy ma’nolarning qiyosiy tahlili **Usmanov S.B.**	The category of number in english and uzbek proverbs: a comparative examination of figurative, social, and philosophical meanings **Usmanov S.B.**	**104-110**
18	So‘z tartibi va sintaktik bog‘lanishlarning qiyosiy modeli: svo va sov tizimi (Fransuz va O‘zbek tillari misolida) **Eshmurodova Z.R.**	Comparative model of word order and syntactic connections: SVO And SOV system (on the example of the French and Uzbek languages) **Eshmurodova Z.R.**	**111-115**
19	Samarqandning kulollik xumdonlarining texnologik va hududiy tahlili (XI–XIII asr boshlari) **Nazarov A.A.**	Technological and spatial analysis of pottery kilns of Samarkand (11th – early 13th centuries) **Nazarov A.A.**	**116-124**
20	Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida moduyar arifmetika tushuchalarini o‘rgatish jarayonida o‘quvchilarni tadqiqot faoliyati usullarini shakllantirish **Jurakulov M.S.**	Developing student research methods in teaching modular arithmetic concepts in school **Jurakulov M.S.**	**125-132**
21	Raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish metodlari va vositalari **Aminov I.B., Abdusobirova M.**	Methods and tools for using digital educational platforms **Aminov I.B., Abdusobirova M.**	**133-140**
22	Ingliz va o‘zbek tillaridagi biznes kommunikatsiya formulalarining lingvo madaniy tadqiqoti **Xolboyeva F.A.**	Linguacultural study of business communication formulas within the context of the english and uzbek languages **Kholboeva F.A.**	**141-147**

UDK: 81'246.2:159.9 https://doi.org/10.59251/2181-3973.2025.v1.138.1.3868

BILINGVIZMNING KOGNITIV RIVOJLNISHDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Sh. Sh.Xushmurodova
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O‘zbekiston.

Sh. Sh.Xushmurodova Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O‘zbekiston.

Kelib tushgan: 10.03.2026
Ko‘rib chiqildi: 30.03.2026
Qabul qilindi: 10.04.2026
Nashr qilindi: 30.05.2026

Nashriyotchi: Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada bilingvizmning kognitiv rivojlanishdagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ikki tillilikning bolalar va shaxsning umumiy intellektual rivojlanishiga, xususan, diqqatni boshqarish, ishchi xotira, tormozlovchi nazorat hamda kognitiv moslashuvchanlik kabi ijro funksiyalariga ko‘rsatadigan ijobiy ta’siri yoritiladi. Shuningdek, bilingvizmning metalingvistik ongni shakllantirishdagi roli, ya’ni til birliklari, grammatik qurilmalar va semantik munosabatlarni chuqurroq anglash imkonini berishi ilmiy manbalar asosida asoslab beriladi. Maqolada ikki tillilikning kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi ahamiyati ham alohida ko‘rib chiqilib, bilingval shaxslarning turli ijtimoiy va madaniy vaziyatlarga tezroq moslasha olishi, muloqot jarayonida til vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanishi va noverbal belgilarni samaraliroq anglay olishi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: bilingvizm, kognitiv rivojlanish, ikki tillilik, metalingvistik ong, kommunikativ ko‘nikmalar, ijro funksiyalari, ishchi xotira, diqqat.

Роль и значение билингвизма в когнитивном развитии

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются роль и значение билингвизма в когнитивном развитии. В исследовании освещается положительное влияние двуязычия на общее интеллектуальное развитие детей и личности, в частности на такие исполнительные функции, как управление вниманием, рабочая память, тормозной контроль и когнитивная гибкость. Также на основе научных источников обосновывается роль билингвизма в формировании металингвистического сознания, то есть его способность обеспечивать более глубокое понимание языковых единиц, грамматических конструкций и семантических отношений. В статье отдельно рассматривается значение двуязычия в развитии коммуникативных навыков, при этом подчеркивается, что билингвальные личности быстрее адаптируются к различным социальным и культурным ситуациям, более целесообразно используют языковые средства в процессе общения и эффективнее воспринимают невербальные сигналы.

Ключевые слова: билингвизм, когнитивное развитие, двуязычие, металингвистическое сознание, коммуникативные навыки, исполнительные функции, рабочая память, внимание.

The role and significance of bilingualism in cognitive development

Abstract. This article analyzes the role and significance of bilingualism in cognitive development from a scientific and theoretical perspective. The study highlights the positive influence of bilingualism on children’s and individuals’ overall intellectual development, particularly on executive functions such as attention

control, working memory, inhibitory control, and cognitive flexibility. It also substantiates, on the basis of scholarly sources, the role of bilingualism in the formation of metalinguistic awareness, that is, its ability to promote a deeper understanding of linguistic units, grammatical structures, and semantic relations. In addition, the article examines the importance of bilingualism in the development of communicative skills, emphasizing that bilingual individuals are able to adapt more quickly to various social and cultural contexts, use language resources more appropriately in communication, and interpret nonverbal cues more effectively.

Keywords: bilingualism, cognitive development, bilinguality, metalinguistic awareness, communicative skills, executive functions, working memory, attention.

Kirish. Bolalarda til rivoji murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u ularning kognitiv o‘sishi, metalingvistik ong va kommunikativ ko‘nikmalarining shakllanishiga asos yaratadi. Tilni o‘zlashtirish bolaning rivojlanishidagi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi, chunki u fikrni ifodalash, boshqalarni tushunish va atrof-muhit bilan samarali munosabatga kirishish imkonini beradi [1. 305]. Shu sababli optimal til rivojiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash tadqiqotchilar, pedagoglar hamda ota-onalar uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

Kognitiv rivojlanish til o‘zlashtirish jarayonida muhim o‘rin tutadi. Bolalar tilni tushunish va qo‘llash jarayonida xotira, diqqat, mantiqiy fikrlash hamda muammoni hal qilish kabi murakkab aqliy faoliyat turlarini ishga soladilar. Tilni egallash asosidagi kognitiv qobiliyatlar bolalarga lingvistik ma’lumotni qayta ishlash, lug‘at birliklarini saqlash va esga tushirish, shuningdek, mazmunli gaplar tuzishda yordam beradi [1. 25]. Shu bois kognitiv rivojlanish va til egallash o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish bolalar til o‘rganishining ichki mexanizmlarini anglashda muhimdir.

Til rivojining yana bir muhim tarkibiy qismi metalingvistik ongdir. U tilni tizim sifatida anglash, uning qoidalari haqida fikr yuritish, til birliklarini ongli ravishda tahlil qilish va ulardan ijodiy foydalanish qobiliyatini anglatadi. Metalingvistik ong savodxonlik rivojida, ayniqsa, muhim bo‘lib, u o‘qish va yozish jarayonida til tuzilmalarini tahlil qilish imkonini beradi. Shu jihatdan metalingvistik ongni rivojlantirish bolalarning umumiy til kompetensiyasi va savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. [2. 175].

Mazkur adabiyotlar tahliliga asoslangan maqola kognitiv rivojlanish, metalingvistik ong va kommunikativ ko‘nikmalar sohasida olib borilgan tadqiqotlarni tanqidiy tahlil qilishni maqsad qiladi. Tahlil asosan Cenozning bilingvizmning kognitiv rivojlanish, metalingvistik ong va kommunikativ kompetensiyaga ijobiy ta’sirini yorituvchi ilmiy qarashlariga tayangan. Ushbu yondashuv bilingvizm bilan til rivojining asosiy yo‘nalishlari o‘rtasidagi munosabatni chuqurroq anglashga yordam beradi hamda tadqiqotchilar, o‘qituvchilar va til siyosatini ishlab chiquvchilar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega. [3. 154].

Metodologiya. Kognitiv rivojlanish idrok, xotira, diqqat va muammoni hal qilish kabi aqliy qobiliyatlarning bosqichma-bosqich shakllanishini anglatadi. Tilni o‘zlashtirish ushbu jarayon bilan chambarchas bog‘liq, chunki tilni qayta ishlash turli kognitiv mexanizmlarning faoliyatini talab etadi. [3. 78]. Bolalar tilni o‘zlashtirar ekan, axborotni saqlash, unga e’tibor qaratish va uni qayta ishlash kabi murakkab aqliy operatsiyalarni amalga oshiradilar. Shuning uchun til o‘rganishning kognitiv rivojlanishga ijobiy ta’sirini o‘rganish til va tafakkur o‘rtasidagi uzviy aloqani tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Cenozning tanqidiy sharhida bilingvizmning kognitiv rivojlanishga ijobiy ta’siri bir qator tadqiqotlar asosida ko‘rsatib berilgan [2. 243]. Jumladan, Bialystok va Martin tomonidan olib borilgan izlanishlar bilingval bolalarda ijro funksiyalari monolingval bolalarga nisbatan yaxshiroq rivojlanganini ko‘rsatadi. Ijro funksiyalari maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni boshqaruvchi kognitiv jarayonlar bo‘lib, ularga tormozlovchi nazorat, ishchi xotira va kognitiv moslashuvchanlik kiradi. Tadqiqot natijalari bilingvizm aynan shu funksiyalarni kuchaytirishini ko‘rsatadi.

Bilingvizm, avvalo, tormozlovchi nazoratni mustahkamlash orqali ijro funksiyalarini rivojlantiradi. [4.123] Ikki tilni bir vaqtda boshqarayotgan shaxs muayyan vaziyatda kerakli tilni

tanlab, boshqa tilning aralashuvini cheklashi zarur bo‘ladi. Bunday doimiy nazorat amaliyoti kognitiv boshqaruv tizimini kuchaytirib, diqqatni jamlash va chalg‘ituvchi omillarni bartaraf etish qobiliyatini oshiradi.

Bundan tashqari, kognitiv moslashuvchanlik ham bilingval shaxslarda yuqori bo‘ladi. Ikki til o‘rtasida almashinish zarurati tafakkur moslashuvchanligini, tez moslashish va strategiyani o‘zgartira olish qobiliyatini rivojlantiradi. Til almashinuvi bilan bog‘liq mazkur kognitiv yuklama natijasida bilingval shaxslarda fikrlashning moslashuvchan shakllari yaxshiroq shakllanadi. Ayrim tadqiqotlar bilingval bolalar muammo yechish va divergent tafakkur talab qiladigan topshiriqlarda ham yuqori natija ko‘rsatishini tasdiqlaydi. [4.154].

Ushbu ijobiy ta’sirlar neyroplastiklik hodisasi bilan ham izohlanadi. Ikki tilni faol qo‘llash natijasida miya yangi sharoitlarga moslashib, neyron bog‘lanishlar mustahkamlanadi. Natijada miya resurslarni samaraliroq taqsimlaydi va yanada moslashuvchan kognitiv tizim shakllanadi. Demak, bilingvizm nafaqat til bilish, balki umumiy kognitiv faoliyat samaradorligini oshiruvchi omil sifatida ham ko‘rilishi mumkin. [5. 126].

Natijalar. Metalingvistik ong — bu til haqida til vositasida fikr yuritish, uning qoidalari va tuzilishini ongli ravishda anglash qobiliyatidir. U fonologik, morfologik va sintaktik birliklarni tahlil qilish, ularni taqqoslash hamda ijodiy qo‘llashni o‘z ichiga oladi [2.324]. Metalingvistik ong o‘qish, yozish va muloqot jarayonida tilni chuqurroq anglashga xizmat qilgani uchun til rivoji va savodxonlikda muhim rol o‘ynaydi.

Cenoz sharhida keltirilgan tadqiqotlar bilingvizmning metalingvistik ongga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi[2.75]. Xususan, Bialystokning izlanishlarida bilingval bolalar fonologik, morfologik va sintaktik sezgirlikni talab qiladigan vazifalarda monolingval tengdoshlaridan ustun natijalarga erishgan. Bu holat ikki til tizimi bilan bir vaqtda ishlash bolaning til tuzilishiga nisbatan yanada sezgir bo‘lishiga olib kelishini anglatadi.

Bilingvizmning metalingvistik ongni kuchaytirishi ikki til o‘rtasidagi doimiy qiyoslash va farqlash jarayoni bilan bog‘liq. Bilingval shaxs ikki tilning fonema, morfema, grammatika va sintaksisiga oid xususiyatlarni taqqoslab boradi. Shu tariqa u tilning shakliy va mazmuniy tomonlariga nisbatan chuqurroq kuzatuvchanlikni rivojlantiradi. Turli tillardagi o‘xshash va farqli jihatlarni anglash esa metalingvistik tafakkurni yanada boyitadi.

Cenoz metalingvistik ongning ikki tilli savodxonlikni shakllantirishdagi roliga ham alohida e’tibor qaratadi. Til tuzilmalarini tahlil qilish va ular bilan amaliy ishlash ko‘nikmasi o‘qib tushunish, lug‘at boyligini kengaytirish va yozma nutqni rivojlantirishga yordam beradi. Yuqori darajadagi metalingvistik ongga ega bilingval bolalar har ikkala tilda ham o‘qish va yozish vazifalarini samaraliroq bajarishi aniqlangan. Bu esa bilingvizm asosida shakllangan til ongi tillararo ko‘chuvchi afzalliklarga ega ekanini ko‘rsatadi.

Metalingvistik ong til ta’limida ham katta amaliy ahamiyatga ega. Ta’lim jarayonida til tuzilmalari haqida fikrlash, so‘z o‘yinlari, lingvistik topshiriqlar va matn tahlili orqali ushbu ko‘nikmalarni maqsadli ravishda rivojlantirish mumkin. O‘qituvchilar o‘quvchilarni til qoidalari, shakllari va funksiyalari ustida mulohaza yuritishga undash orqali ularning tilni tushunish va qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradilar. Shu sababli metalingvistik ongni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar ta’lim siyosati va o‘quv dasturlarida muhim o‘rin egallashi lozim. [7. 165]

Ikki tillilik shaxsning turli sohalarda muvaffaqiyatga erishishiga xizmat qiladigan ko‘plab akademik va kasbiy afzalliklarni taqdim etadi. Bir nechta tillarda erkin va malakali muloqot qila olish qobiliyati ta’lim imkoniyatlarini kengaytiradi, madaniyatlararo almashinuvni osonlashtiradi hamda global mehnat bozorida raqobatbardosh ustunlik beradi.

Ikki tilli bo‘lish turli darajadagi ta’lim imkoniyatlariga keng yo‘l ochadi. Ikki tilli shaxslar ko‘pincha kengroq akademik dasturlar, almashinuv dasturlari va stipendiya imkoniyatlaridan foydalanish imkoniga ega bo‘ladilar. García (2009) tadqiqotiga ko‘ra, ikki tillilik talabalarga ta’lim yo‘nalishini tanlashda kengroq imkoniyatlar va ortiqcha moslashuvchanlik berish orqali ta’limdagi tenglikni rivojlantiradi.

Bundan tashqari, ikki tillilik boshqa akademik fanlarni o‘rganishni osonlashtiradigan kognitiv afzalliklarni ham rivojlantiradi. Cummins (2000) fikricha, ikki tilli shaxslar metalingvistik ong va kognitiv moslashuvchanlik kabi kognitiv ustunliklarga ega bo‘ladilar. Bu ko‘nikmalar boshqa o‘quv

sohalariga ham ko‘chishi mumkin. Kognitiv ko‘nikmalarning bunday ko‘chuvchanligi akademik ko‘rsatkichlarning yaxshilanishiga va murakkab tushunchalarni chuqurroq anglashga yordam beradi.

Ikki tillilik madaniyatlararo almashinuvni rivojlantirishda va turli jamoalar o‘rtasida ko‘prik yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Ikki tilli shaxslar turli lingvistik va madaniy muhitga mansub insonlar bilan muloqot qila oladilar. Bu esa mazmunli aloqalar va madaniyatlararo muloqotning shakllanishiga imkon beradi. Norton (2013) tadqiqotida til o‘rganishning madaniyatlararo tushunish va hamdardlikni rivojlantirishdagi o‘zgartiruvchi kuchi alohida ta’kidlanadi. Ikki tilli shaxslar madaniyatlararo almashinuvda ishtirok etish, stereotiplarni yengish va turli qarashlarni nozikroq anglash uchun zarur bo‘lgan lingvistik hamda madaniy kompetensiyalarga ega bo‘ladilar.

Tobora o‘zaro bog‘langan va globallashgan dunyoda ikki tillilik mehnat bozorida raqobat ustunligini ta’minlaydi. Kompaniyalar va tashkilotlar chegaralararo muloqotni osonlashtiradigan hamda turli mamlakatlar va madaniyatlar o‘rtasida munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradigan til ko‘nikmalariga ega shaxslarni yuqori baholaydilar. Grin (2010) tadqiqotiga ko‘ra, ikki tillilik xalqaro biznes, diplomatiya, turizm va tarjima kabi ko‘plab kasbiy sohalarda qimmatli resurs sifatida qaraladi. Ikki tilli shaxslar madaniy vositachi vazifasini bajarishi hamda turli lingvistik va madaniy kontekstlar o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etishi mumkin.

Til ko‘nikmalarining rivojlanishi. Ikki tillilikning lingvistik kompetensiya nuqtayi nazaridan eng muhim afzalliklaridan biri lug‘at boyligining sezilarli darajada oshishidir. Ikki tilli shaxslar kengroq so‘zlar va iboralar doirasiga duch kelish imkoniyatiga ega bo‘ladilar, bu esa har ikki tildagi leksik zaxiraning kengayishiga xizmat qiladi. Bialystok va Majumder tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham buni tasdiqlaydi. Ularning fikricha, ikki tilli bolalar bir tilli tengdoshlariga nisbatan kengroq lug‘at boyligiga ega bo‘ladilar, chunki ular bir nechta tillardagi turli xil so‘z boyligidan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bunday keng leksik birliklarga duch kelish ularning lingvistik kompetensiyasini mustahkamlaydi va o‘z fikrlarini yanada aniq, mazmunli hamda nozik ma’no farqlari bilan ifodalash imkonini beradi.

Bundan tashqari, ikki tillilik grammatika va sintaksisning yaxshiroq rivojlanishiga ham yordam beradi. Shaxslar bir nechta tillarni o‘rganib va ulardan foydalangan sari, turli gap tuzilmalari va grammatik qoidalarga nisbatan sezgirroq bo‘lib boradilar. Paradis, Emmerzael va Duncan (2010) tomonidan olib borilgan tadqiqotga ko‘ra, ikki tillilik sintaktik kompetesiyani rivojlantiradi, natijada har ikki tilda grammatik ko‘nikmalar yaxshilanadi. Ikki tilli shaxslar gap tuzilishini chuqurroq anglaydilar va nutq hamda yozuv jarayonida grammatik qoidalarni qo‘llashda yanada mahoratli bo‘ladilar.

Shuningdek, bir nechta tillarni o‘rganish va ulardan foydalanish jarayoni ikki tilli shaxslarni tillar o‘rtasidagi grammatik farqlarni anglashga undaydi. Ushbu kognitiv faoliyat metalingvistik ongning, ya’ni tilni tahlil qilish va til haqida fikr yuritish qobiliyatining kuchayishiga olib keladi. Bialystok (2009) ta’kidlaganidek, ikki tillilik metalingvistik ongni rivojlantiradi, bu esa shaxslarga grammatik tuzilmalarni taqqoslash va farqlash imkonini beradi. Natijada ularning lingvistik kompetensiyasi yanada mustahkamlanadi.

Ikki tillilik shaxslarga kengaygan lug‘at boyligi, yaxshilangan grammatika va sintaksis kabi rivojlangan til ko‘nikmalarini taqdim etadi. Bialystok va Majumder (2017) hamda Paradis va boshqalar (2010) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ikki tillilik lug‘at boyligini oshirish, sintaktik ongni rivojlantirish va metalingvistik qobiliyatlarni shakllantirish orqali lingvistik kompetensiyaga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Ushbu afzalliklar ikki tilli shaxslarga bir nechta tillarda samarali muloqot qilish imkonini beradi hamda ularning til bilish darajasi va lingvistik moslashuvchanligini namoyon etadi.

Grammatika va sintaksisning yaxshiroq rivojlanishi. Ikki tillilik har ikki tilda grammatika va sintaksisning rivojlanishi borasida ko‘plab afzalliklarni taqdim etadi. Bir nechta tillarga duch kelish orqali ikki tilli shaxslar turli gap tuzilmalari va lingvistik qoliplarni chuqur anglay boshlaydilar. Bunday tajriba ularga har bir tildagi grammatik qoidalarni tanib olish va ulardan to‘g‘ri foydalanishda yanada mohir bo‘lish imkonini beradi.

Hakuta (1990) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ikki tilli shaxslar grammatik tuzilmalarga nisbatan yuqori sezgirlikka ega ekanini ko‘rsatadi. Ular turli grammatik qoliplarni anglaydilar va har xil gap

turlarini farqlashda mahorat hosil qiladilar. Grammatikaga nisbatan bunday kuchli sezgirlik ularning bir nechta tillarga duch kelishi va ulardan amaliy foydalanishi natijasida shakllanadi.
Bundan tashqari, turli tillarni o‘rganish ikki tilli shaxslarga til tuzilishi va qoidalariga nisbatan o‘ziga xos qarashni shakllantiradi. J. Cenoz (2003) fikricha, bir nechta tillarni o‘zlashtirish turli sintaktik qoliplarni o‘rganishni talab qiladi. Bu esa shaxsning kognitiv qobiliyatlarini faollashtiradi va analitik tafakkurni rivojlantiradi. Natijada ikki tilli shaxslar til tuzilmalariga nisbatan yuqori darajadagi ongga ega bo‘lib, murakkab va mazmunan boy gaplarni tanish hamda yaratish qobiliyatini rivojlantiradilar.
Ikki tillilikning yana bir muhim jihati — bu til ko‘nikmalarining bir tildan ikkinchi tilga ko‘chishidir. Shaxslar bir tilda grammatik qoidalar va sintaktik qoliplarni o‘rganganlarida, ushbu bilimni boshqa tilga ham tatbiq etishlari mumkin. Bunday tillararo transfer ularning grammatika va sintaksisni chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam beradi hamda har ikki tilda fikrlarini yanada aniq va samarali ifodalash imkonini beradi. Nicoladis va Genesee (1997) tadqiqotiga ko‘ra, ikki tilli bolalarda ko‘pincha sintaktik bilimlarning bir tildan boshqa tilga ko‘chishi kuzatiladi. Bu esa ularning bir tilda o‘rgangan qoidalarini ikkinchi tilda ham qo‘llay olish qobiliyatiga ega ekanini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, ikki tillilik grammatika va sintaksisning yaxshiroq rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Hakuta (1990), Cenoz (2003) hamda Nicoladis va Genesee (1997) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ikki tillilik grammatik tuzilmalarga nisbatan sezgirlikni kuchaytirishini, analitik tafakkurni rivojlantirishini va til ko‘nikmalarining tillararo ko‘chishini osonlashtirishini tasdiqlaydi. Ushbu afzalliklar ikki tilli shaxslarning lingvistik kompetensiyasiga hissa qo‘shadi va ularga bir nechta tillarda gap tuzilmalarini osonlik bilan tushunish, boshqarish va qo‘llash imkonini beradi.

Muxokama. Kommunikativ ko‘nikmalar og‘zaki va yozma shaklda fikrni samarali ifodalash hamda qabul qilishga imkon beruvchi ko‘p qirrali qobiliyatlar majmuasidir [3. 212]. Ular ijtimoiy munosabatlar, akademik muvaffaqiyat va umumiy til rivojida muhim ahamiyatga ega. Bilingvizm kontekstida kommunikativ ko‘nikmalarning rivojlanishi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ikki tillilik turli ijtimoiy va madaniy vaziyatlarda moslashuvchan muloqotni taqozo etadi.

Samarali kommunikatsiya faqat til birliklarini bilish bilangina cheklanmaydi; u ijtimoiy-madaniy me’yorlarni, noverbal signallarni va diskurs strategiyalarini anglashni ham o‘z ichiga oladi. Muvaffaqiyatli muloqot qiluvchi shaxs turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashadi, nutq uslubini vaziyatga qarab o‘zgartira oladi va o‘z maqsadini aniq ifodalaydi. Shu nuqtayi nazardan, bilingvizm kommunikativ kompetensiyaning shakllanishiga sezilarli hissa qo‘shadi. [6. 11].

Cenoz sharhida qayd etilgan tadqiqotlarga ko‘ra, bilingval bolalar monolingval bolalarga nisbatan rivojlanganroq kommunikativ strategiyalarni namoyon etadi. Masalan, Nicoladis va Genesee tadqiqotlari bilingval bolalar turli suhbatdoshlar va vaziyatlarga mos ravishda o‘z nutqini moslashtira olishini ko‘rsatadi. Bu ularda kommunikativ vositalar repertuarining kengroq shakllanganidan dalolat beradi. [10. 95].

Bilingvizm turli lingvistik va madaniy kontekstlar bilan tanishish imkonini yaratgani sababli, shaxsning kommunikativ repertuari kengayadi. Ikki tilli shaxslar til o‘zgaruvchanligi va madaniy nozik jihatlarga nisbatan sezgir bo‘lib boradilar [6. 109]. Natijada ular turli madaniy muhitlarda muloqot qilishda qulayroq moslashadilar hamda kommunikativ to‘siqlarni samaraliroq yengib o‘tadilar.

Shuningdek, bilingval shaxslarda noverbal ishoralar va kontekstual ma’lumotlarga nisbatan sezgirlik ham yuqori bo‘ladi. Chunki ular muloqotda ma’noni faqat so‘zlardan emas, balki imo-ishora, vaziyat va qo‘shimcha signallardan ham anglashga odatlanadi. Bu esa turli til va madaniyatlar o‘rtasidagi muloqotda muvaffaqiyatga erishish imkonini oshiradi [10. 11]. Bundan tashqari, bilingval shaxslar ko‘pincha metakognitiv xabardorlik va strategik fikrlash nuqtai nazaridan ham ustun bo‘ladilar. Ular muloqot jarayonida o‘z strategiyalarini nazorat qilish, kerak bo‘lsa, o‘zgartirish va suhbatdoshga mos uslub tanlashda samaraliroq harakat qiladilar.

Umuman olganda, bilingvizm kognitiv rivojlanish, metalingvistik ong va kommunikativ ko‘nikmalarning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bilingval shaxslar tormozlovchi nazorat, kognitiv moslashuvchanlik, til tuzilishini tahlil qilish va turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashgan holda muloqot qilishda yuqori natija ko‘rsatadilar [3.79]. Bu esa bilingvizmni ta’lim tizimida qo‘llab-quvvatlash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa. Cenozning tanqidiy sharhi va unga tayanilgan tadqiqotlar bilingvizmning kognitiv rivojlanish, metalingvistik ong va kommunikativ ko‘nikmalarga ko‘plab ijobiy ta’sirlarini ko‘rsatadi. Bilingvizm ijro funksiyalarini rivojlantiradi, til tuzilmalari ustida chuqurroq fikr yuritish imkonini beradi hamda shaxsning turli kommunikativ vaziyatlarga moslashuvchanligini oshiradi. Shu bois ikki tillilikni ta’limdagi resurs sifatida baholash, ko‘p tilli ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish va til siyosatida uni qo‘llab-quvvatlash muhimdir.

Shu bilan birga, bilingvizmning ijobiy ta’sir mexanizmlarini yanada chuqurroq o‘rganish zarur. Kelgusidagi tadqiqotlarda uning neyrokognitiv asoslari, uzoq muddatli samaralari hamda turli yosh guruhlari va til kombinatsiyalaridagi namoyon bo‘lish xususiyatlari tahlil qilinishi lozim. Bunday izlanishlar bilingvizmning til va tafakkur rivojidagi o‘rnini yanada aniqroq belgilashga xizmat qiladi. [6. 42].

Adabiyotlar

1. Vygotsky, L. S. Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press, 1962.
2. Bialystok, E. “Factors in the Growth of Linguistic Awareness.” Child Development, 57(2), 1986.
3. Cenoz, J. The Role of Typology in the Organization of the Multilingual Lexicon. New York: Peter Lang, 2003.
4. Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A., & Wager, T. D. “The Unity and Diversity of Executive Functions and Their Contributions to Complex ‘Frontal Lobe’ Tasks: A Latent Variable Analysis.” Cognitive Psychology, 41(1), 2000.
5. Green, D. W., & Abutalebi, J. “Language Control in Bilinguals: The Adaptive Control Hypothesis.” Journal of Cognitive Psychology, 25, 2013.
6. Grosjean, F. Bilingual: Life and Reality. Harvard University Press, 2010.
7. Cummins, J. Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Clevedon: Multilingual Matters, 2000.
8. Tong, L. et al. “Hydrolase Regulates NAD+ Metabolites and Modulates Cellular Redox.” J Biol Chem, 2009.
9. Tomblin, J. B., Records, N. L., Buckwalter, P., Zhang, X., Smith, E., & O‘Brien, M. “Prevalence of Specific Language Impairment in Kindergarten Children.” Journal of Speech Language Hearing Research, 40, 1997.
10. Nicoladis, E., & Genesee, F. “Language Development in Preschool Bilingual Children.” Journal of Speech-Language Pathology and Audiology, 21(4), 1997.
11. García, O., & Kleifgen, J. A. Educating Emergent Bilinguals: English Language Learners. New York: Teachers College Press, 2010.
12. Kramsch. C. J. Language and Culture. Oxford: Oxford University Press. ... ABSTRACT: Mass Rapid Transit systems are fast and efficient. 1998. -p. 132.
13. Dewaele. J.-M., & Wei. L. (2013). Is multilingualism linked to a higher tolerance of ambiguity? Bilingualism: Language and Cognition, 16(1), 2013. –p. 231–240.
14. Grosjean. F. Bilingual: Life and reality. Harvard University Press. 2010. –p. 255.
15. García. Ofelia. Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective. Malden, MA and Oxford. 2009. -p 145.
16. Cummins. J. Language, Power, and Pedagogy. Bilingual Children in the Crossfire. Clevedon: Multilingual Matters. 2000. -p. 72.
17. Norton. B. Identity and language learning: Extending the conversation (2nd ed.). Bristol, UK: Multilingual Matters.2013. –p. 154.
18. Grin. J., Rotmans, J., & Schot, J. Transitions to Sustainable Development: New Directions in the Study of Long Term Transformative. 2010. –p. 102.

SAMARQAND UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTNOMASI

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК SCIENTIFIC REPORTS

Texnik muharrir **Sh.Xoliqulov**

Muharrirlar:

I.Sulaymonov - fil.f.d., dotsent
E.Arziqulov - f.-m.f.d., dotsent
O.Yusupova - fil.f.n., dotsent

Mas'ul muharrir:

A. Sh. Yarmuxamedov - f.-m.f.n.

Muassis: Samarqand davlat universiteti Manzil: 140104,
Samarqand shahri, Universitet xiyoboni, 15.
Telefon: (0 366) 240-38-47, Faks: (0 366) 239-13-87 e-mail:
axborotnoma.uz
SamDU «Ilmiy axborotnoma» jurnali tahririyati kompyuterida terildi. Bosishga 30.05.2026-yilda ruxsat etildi. Qog'oz o'lchami A-4. Nashriyot hisob tabog'i 10,00
Buyurtma raqami 845 Adadi 30 nusxa.

ISSN 2181-1296